

HORVÁTH RICHÁRD

A magyar középkorkutatás hiányzó segédkönyvei – Hunyadi Mátyás uralkodói itineráriumának példáján¹

I.

Ha körbetekintünk Magyarország szűkebb vagy tágabb régiójában, hamarjában megállapíthatjuk, hogy az ezredfordulót megelőző és az azt követő évtizedekben az uralkodói itineráriumok készítése Európa-szerte elavult dolognak számít a középkorkutatásban. Miért? No, nem az érdeklődés hiánya miatt, mert az minden országban folyamatos az uralkodók és családjaik iránt, hanem azért, mert angolszász és német területeken már régen elkészültek ezek. Olyannyira, hogy sok helyütt már közel évszázados kiadványokról lévén szó, ezeknek a kiadványoknak hasonmás kiadásait használja a nemzeti kutatás.² Használják, mert a középkor évszázadaiban az uralkodó és a hatalom viszonya oly szorosan kapcsolódott össze, hogy annak vizsgálatához elengedhetetlen segédeszközt jelentenek, míg az új- és a modern kor kutatásában jelentőségük lényegesen csekélyebb. Ha az újabb irodalomban keres az érdeklődő efféléket, akkor főleg az alábbi területeken találkozhat velük: rezidenciakutatás (elsősorban Németországban),³ kormányzattörténet, igazgatástörténet,⁴ s egyre ritkulóan az életrajzok függelékeiben.⁵ Ami magyar szemmel furcsának tűnhet: hagyományos értelemben vett politikatörténeti feldolgozásokhoz meglehetősen

-
- 1 A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 2010. márc. 16-án megrendezett műhelykonferencia bevezető előadásának szerkesztett, jegyzetelt szövege. Az alább erősen vázlatosan előadottak bővebb és forrásokkal alátámasztott változata a szerző alábbi munkájában lesz hozzáférhető: *Horváth Richárd: Itineraria regum et reginarum Regni Hungariae. II. Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Bp. 2010. (Kézirat, sajtó alatt). – A dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00076/05. sz.) támogatta.
  - 2 Újabbán ld. *Henry Gough: Itinerary of King Edward the First: throughout his reign, A. D. 1272–1307. I–II*. London, 1900. (Reprint: London, 2007.)
  - 3 Összefoglalóan ld. *Jan Hirschbiegel: Fürstliche Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Ein Projekt der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*. (<http://www.ahf-muenchen.de/Forschungsberichte/> – A tanulmány a „Jahrbuch 2001” c. alatt érhető el. – Letöltés: 2009. aug. 13.)
  - 4 *Ellen Widder: Itinerar und Politik. Studien zur Reiseherrschaft Karls IV. südlich der Alpen. Köln–Weimar–Wien, 1993.* (Beihefte zu J. F. Böhmer, *Regesta Imperii* 10.)
  - 5 Magyar vonatkozásai miatt jó példa: *Jörg K. Hoensch: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*. München, 1996. Vázlatos itinerárium: 622–629., térképekkel.

ritkán használnak fel manapság itineráriumokat, meg aztán ilyesfajta összefoglalások ugyancsak ritkábbak tőlünk nyugatra. Még leginkább a hadtörténet területén tartja állásait e metódus.

Adódik a kérdés: manapság tehát évtizedekkel Európától lemaradva kullongunk? Remélem, elfogadják tőlem előlegezett válaszként, hogy egyáltalán nem, legfeljebb csak részben. Mert bizony, nálunk aligha fognak készülni olyan rezidencia-adattárak és monográfia-sorozatok, amelyeket például a német kutatás épp most publikál nagy számban.⁶ Ám nem azért, mert Magyarországon ne lenne erre alkalmas szakembergárda, hanem amiatt, mert egészen egyszerűen az ehhez feltétlenül szükséges forrásaink hiányoznak. Nincsenek vagy alig vannak királyi misszilisek (és most legkevésbé a sokszor nehezen datálható és bizonytalan információk garmadáját jelentő diplomáciai levelekre gondolok), nincsenek, illetőleg elenyésző számban maradtak fenn királyi számadások, nincsenek vagy alig publikusak városi krónikák, elbeszélő kútfők. Van azonban helyettük oklevelünk, nem is kevés, amikhez újabban remek számítógépes adatbázis is csatlakozik, könnyítendő a kutatást.⁷ Utóbbi elkészülte különös hangsúlyt érdemel, mert annak előtte az uralkodói itineráriumok magyarországi összeállítása szinte lehetetlen feladatnak látszott – innen ered, hogy lemaradásunk ebből a szempontból nehezen számonkérhető. Összességében tehát, ha ezt a nyugati és hazai források „szerkezete” közti markáns különbséget nem vagyunk hajlandók tudomásul venni, alighanem egész életünkre „lemaradásban” érezhetjük magunkat, bárkivel és bármikor is vetjük össze a magunk vagy korunk munkáját.

Lehetőségünk van azonban – korlátozottan – források előállítására. Persze most nem középkori kancelláriai folyosók fordulóiban vagy szerzetesi cellák sötét zugaiban koholt irományokra gondolok, hanem forrásként is viselkedő segédletekre. Mert az itineráriumok, archontológiák, prozopográfiai-életrajzi összeállítások együttesen új kutatási területeket nyitnak meg a kétségtelenül egyoldalú, de a magyar középkori források fennmaradási viszonyaiból eredően szükségszerűen birtok- és politikátörténet központú, hazai kutatás előtt. Részben épp olyanokat, amelyeket tőlünk nyugatabbra láthatunk. Ha pedig ezekhez a régészet is társul, egészen kecsegtető eredmények születhetnek, amire már példánk is akad.⁸ Ám ahhoz, hogy ezekre az alapokra építhessünk, feltétlenül biztosnak kell lennünk abban, hogy e mesterségesen létrehozott forrásaink hite-

6 Ld. a 3. jegyzetben említett munkát, valamint az egyes tartózkodási helyeken és az ott folyt kormányzati „események”, azaz adományozások kapcsolatára korai időszakon, a Karolingok és az Ottók korszakán bemutatva: *Heinz Quirin: Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte.* Stuttgart, 1985. 209–215. Ehelyütt is megköszönöm Tringli Istvánnak, hogy e munka térképekkel illusztrált, és az itineráriumok felhasználhatósága szempontjából fontos fejezetére felhívta a figyelmemet.

7 *Collectio Diplomatica Hungarica. A Magyar Országos Levéltárban 1874–2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása (DL–DF 4.3.).* Szerk. Ráczy György. Bp. 2008. (DVD-ROM).

8 Újabban Visegrád város történeti-régészeti-topográfiai monográfiája látott napvilágot, eddig egyedülként e témában. *Mészáros Orsolya: A késő középkori Visegrád város története és helyrajza.* Visegrád, 2009.

lesek. Ha pedig adattárakról van szó, különösképpen világossá kell tenni, hogy ezek többsége utólagos történelmi spekuláció eredménye, így a megszerkesztésük folyamán tudatosan vagy sokszor tudattalanul megválasztott módszer a végeredményt és a későbbi felhasználhatóságot nagymértékben befolyásolja. Épp ezért a hazai középkori segédlet-kézikönyvek hiánya feletti további sajnálkozás helyett inkább egy nyúlfarknyi, de talán a szélesebb közönség számára sem érdektelen módszertani áttekintést kell nyújtanom.

II.

Kezdjük a legalapvetőbb dologgal: a felhasználható források körével. Amint már volt szó róla, Magyarországon, értve e fogalom alatt az egykori Magyar Királyságot, nincs kellő számú elbeszélő forrásunk: városi krónikánk, történetírói munkánk, lokális feljegyzéseink. Amink van, az közismert, de messze nem elegendő egy itinerárium alapos összeállításához, gondoljunk csak friss példaként E. Kovács Péter dolgozataira Zsigmond király itáliai utazásait és az itáliai városi levéltári anyagok kapcsolatát illetően.⁹ A helyzet tehát hosszas magyarázatot nem kíván. Csupán két szempont felvillantása lehet szükséges.

Megjegyzendő ugyanis, hogy időben előrefelé haladva a 14–15. században elbeszélő, városi kútfőink részletessége és főképp terjedelme (legyen elég csak Bonifi művére utalni) valamelyes mértékben növekszik, de ha a Magyar Királyság területén mozgó bármelyik középkori uralkodónk mozgását is vesszük górcső alá, e forráscsoport adatai édeskevesek egy mégoly vázlatos itinerárium összeállításához is.

Más a helyzet, ha a király átlépi a határt. Különösen, ha forrásokban bővelkedő nyugati irányba teszi ezt. Szerencsénkre Hunyadi Mátyás ezt gyakran megtette Csehország (pontosabban: Morvaország) és Ausztria felé. Ennek köszönhetően elbeszélő források itteni utazásait, az általa irányított hadmozdulatokat a magyarországiaknál lényegesen jobban dokumentálják. Bátran mondhatjuk, hogy Mátyás (ám ez alighanem igaz lehet más uralkodókra is, gondoljunk csak példának okáért Zsigmond császár és király itáliai útjaira) külföldi utazásait jobban nyomon tudjuk követni, mint az itthoniakat. A főntebb idézet példák nyomán ezt látjuk Zsigmondnál, s így van ez Mátyás esetében is.

Itineráriumunk legfőbb alapjául tehát maradnak az oklevelek, ha szeretjük ezt aényt, ha nem. Hunyadi Mátyás 1458–1490 közötti uralkodása idejéből a nevében kiadott és ránk maradt efféle iratok száma meghaladja a tizenötezeret. Hatalmas szám, különösen, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a király uralkodása hozzávetőlegesen tizenkétezer napot ölel fel. Ebből a pusztán tényből kiindulva először azt hihetnénk, hogy mintegy „minden napra egy mese” módszerrel napi

⁹ E. Kovács Péter: „A Szent Koronára! Ez kedvemre telik.” Zsigmond császár Luccában. Századok 141(2007) 353–364.; *Uő*: Zsigmond császár Gubbióban. Actas 23(2008) 1. sz. 56–63.

több mint egy oklevél tájékoztat(hatna) bennünket tevékenységéről, és ami most még ennél is fontosabb: hollétéről.

Be kell vallanom, eleinte magam is ezt gondoltam. Csak a kutatás folyamán szembesültem a buktatókkal. Afelől régóta senkinek vagy legalábbis sokaknak nem lehet kétsége, hogy az egy napon kelt, de más keltezési hellyel rendelkező oklevelek problematikája megoldást igényel (igaz, jelennek meg még napjainkban is olyan itineráriumok – legutóbb például Romániában – ahol ez a közismert módszertani buktató több helyütt félrevezette a szerzőt),¹⁰ valamint Mátyás királyunk tucatnál is több, még ha egy időben sohasem létezett pecsétje sem volt ismeretlen eleddig a kutatás előtt.¹¹

Éppen ezért az első és legfontosabb feladat a lehető legteljesebb keltezési helyek–pecsétek–kancelláriai jegyzetek alkotta hármas adattár összeállítása volt. Az itinerárium szempontjából felhasználható és haszontalan információk rostálása csak ezután indulhatott meg. Nos, ez a munka hozta a legtöbb meglepetést, amiket rendkívül vázlatosan az alábbiakban foglalhatunk össze.

1. A király ügynevezett „bírói pecsét”-je alatt kelt sok ezer oklevél az uralkodói itinerárium szempontjából gyakorlatilag nem használható. Rendkívül korlátozott mértékben legfőlőbb oly időszakban használható, amikor e pecsét székelyének tekinthető Budára történő királyi érkezés pontos napja nem határozható meg. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy Mátyás és kísérete érkezését követően az „oklevéltermelés” mértéke is növekszik, tehát a hosszabb pangás után érzékelhető oklevélszám-növekedés a király Budára érkezésének lehet közvetett jele. Ami azonban számunkra a legfontosabb hozománya az itinerárium-kutatásnak, az a tény, hogy a személynök által vezetett és a bírói pecsét alatt okleveleket kibocsátó kancelláriai részleg a király személyes felügyelete nélkül működött. Bátran kimondható tehát, hogy a bírói pecsét alatt kelt oklevelek döntő többsége Mátyás távollétében, s ugyanilyen bizonyosan a király tudta nélkül kelt, amit ennyire határozottan még nem mondott ki a kutatás.¹²

10 A királyi pecsétek külön mozgása által jelentett nehézség bukkan föl az alábbi dolgozatban is: *Susana Andea*: Itinerariile Regilor în Transilvania Voievodală și în Comitatele Vestice și Nordice. In: *Transilvania (Sec. XIII–XVII). Studii istorice*. Coord. Susana Andea. București, 2005. 41. Pl. az 1391-es esztendő adatainál.

11 Hunyadi Mátyás királyi pecséthasználatairól máig az egyetlen összefoglalás: *Dr. Kumorovitz Bernát Lajos*: Mátyás király pecsétjei. Turul 46(1932) 5–19. A későbbi, vonatkozó munkák kivétel nélkül ezen a dolgozaton alapulnak.

12 Vö. „A kancellária tehát nagymértékben előtérbe jutott [ti. az 1470-es évektől – H. R.] s a belkormányzat bürokratikus jellege a XVI. század első negyedére nálunk is kifejlődött. Igen valószínű, hogy a kancellária az általa intézett ügyek egy részében nem is fordult a királyhoz vagy a tanácshoz, hanem bizonyos, általánosságban megadott elvek szerint – önállóan járt el. S így a titkárok relatiójára kelt oklevelek egy részét is ilyeneknek tekinthetjük. Természetesen ezen ’önállóan’ intézett ügyek is a pecsételést ellenőrző főkancellár, illetve kancellár felügyelete alatt állottak.” *Szilágyi Loránd*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Turul 44(1930) 64. – „Az majdnem biztos, hogy [a személynök – H. R.] rutinügyekben adhatott a király nevében oklevél-kiállítási parancsot.” *Kubinyi András*: A Mátyás kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula–V. Molnár László. Bp. 1990. 84.

2. A titkospecsét – pontosabban a titkospecsétek, hiszen 1469-től, Mátyás cseh királlyá választásától fogva több ilyenrel számolhatunk – 1464 után meglehetősen önállóságot mutatnak, de minden térbeli és időbeli rendszer nélkül. Vannak évek, amikor igencsak szorosnak mondható a király és a magyar titkospecsét kapcsolata,¹³ míg máskor ez nem így van. Annak okát, hogy ez miért ingadozik, persze jó eséllyel sejthetjük politikai, hatalomszervezési okokban, de csak mostantól, a mátyási itinerárium elkészültétől áll módunkban ezeket az időszakokat részleteiben megismerni és feltárni. S talán épp ennek eredményeképpen kaphatunk magyarázatot arra is, hogy miért szerepel a király gyűrűspecséte olykor (a mai kor számára leginkább „rendsztelenül”) titkos gyűrűspecsétként az oklevelek záradékaiban. Minthogy legtöbbször a titkospecsét távollétében olvashatunk efféle záradékokat gyűrűspecséttel ellátott oklevelekben, így nehéz eltagadni annak gyanúját, hogy a gyűrűspecsét ezekben az esetekben a távol lévő titkospecsét egyenrangú pótlásaként szerepel. Ezen okleveleink kancelláriai jegyzetelése is – ha nem is kivétel nélküli, de markáns tendenciát mutatva – erre utal. A kérdést persze további pecsét- és kancelláriatörténeti kutatásokkal lenne érdemes vizsgálni.

Az eddig elmondottak azonban súlyos következményt jelentenek az itinerárium adat-alapjait illetően. Ha ugyanis a bírói és titkospecsétes oklevelek jelentős része fennakad képzeletbeli rostánkon, amellyel a király tartózkodási helye és a pecsétek kapcsolatát megvilágító okleveleinket „válogatjuk”, általuk közel tizennégyezer oklevél vész el adattárunk számára. Ennélfogva a biztosnak látszó itinerárium-pontok száma csekély marad. Vegyük ezeket sorra.

3. Az úgynevezett „kisebb” vagy „kiegészítő pecsét”-ek időszakos megjelenése hallatlanul fontos. Jelentőségük 1468–1473 között kiemelkedő, hiszen mindhárom ismert efféle pecsét feltűnésének módja és ideje a király személyes döntését tükrözi, így minden esetben elkísérik útjain, ha pedig Budán van, ott is kimutathatóak.¹⁴ Ám ez, lett légyen szó bármilyen fontos pecsétcsoportról is, Mátyás uralkodásából csak hat esztendő érintő korszak.

4. Éppen emiatt kiemelten fontosak a gyűrűspecsétek, amikből ugyan öt is volt, de csak néhány száz oklevélen találhatunk ilyeneket. Feltűnésük az 1470-es évek egy részét és az uralkodás utolsó alig egy évtizedét leszámítva igencsak ritka. Sőt, az 1480-as években lehetőségünk adódik egyszerre két gyűrűspecsét párhuzamos létét is kimutatni, ami az itinerárium készítésében kockázatot jelentő elemek sorában újabbat jelent. A kései kíváncsi kutató szerencséje csupán annyi, hogy e két pecsét egymáshoz viszonyított hierarchikus kapcsolata könnyen meghatározható. Míg az egyikből csupán néhány, a másiból soktucatnyi jól azonosítható lenyomat ismert.

5. Itineráriumunk minden kétséget kizáróan legbiztosabb elemei a *manu propria*k, azaz a király által saját kezűleg aláírt iratok. Igaz, ezekből még száz darab sincsen, de igencsak széles időbeli szórtságuk lehetővé teszi, hogy mintegy az itinerárium gerincéül szolgáljanak. Kétség velük szemben pillanatnyilag nem

13 Különösképpen áll ez az 1458–1464 közötti esztendőkre.

14 Feltűnéseiket és használati idejük legfrissebb kronológiai adatait ld. *Horváth R.*: i. m. passim.

merülhet föl, jelen ismereteink szerint nincs okunk abban kételkedni, hogy ezen okleveleinket ne Mátyás írta volna alá. Itinerárium-készítői szempontból legföljebb azon merenghetünk el, hogy vajon azon a napon és ott történt-e mindez, amit az oklevél dátumsorában olvashatunk?

Ki kell mondani, hogy ez utóbbi három kisszámú forráscsoport képezi az itinerárium alapját-gerincét, ami mindent egybevéve sem jelent többet körülbelül 600–650 okleveles adatról. Ez az a váz, amin a további okleveles és főképp elbeszélő források által biztosított kiegészítő adatokat kell rögzítenünk. Látható tehát, hogy dacára a késői középkor viszonylagos forrásbőségének, a többé-kevésbé biztos adatok száma meglehetősen csekély.

Uralkodói itinerárium összeállításakor akadhatnak további segítséget jelentő fogások is, melyek több-kevesebb sikerrel alkalmazhatók: értelemszerűen uralkodónként és korszakonként érdemleges eltérésekkel. Ezek közül most csak egy felidézésére van mód, ez pedig a fontosabb egyházi ünnepek kérdése. Karácsonykor, Húsvétkor az esetek legnagyobb százalékában a kora középkortól fogva igyekeztek az uralkodók valamelyik székhelyükre (amikor több ilyen létezett) vagy legalább egy fontosabb egyházi központba érkezni, sokszor még hadjárataik idején is. A magyar kutatásban e kérdés vizsgálatának, a nemzetközi irodalom bősége ellenére, szerény előzményei vannak.¹⁵ Mátyás itineráriumának összeállításakor is hasznát vehetjük e szempontrendszernek, illetőleg a rendkívül sokat utazó király estében is módunkban áll az uralkodása alatti harminchárom Húsvétből tizenhét alkalommal Budán, valamint további két esetben Fehérváron kimutatni. Ez uralma idejének közel kétharmadát teszi ki.¹⁶

S ha a fentebb elmondottak nem lennének elegendőek, fontos tisztáznunk azt is, hogy a „rostálásnak” számtalan egyéb buktatói is vannak. Éppen ezért kis metodikai áttekintésünket ezekkel érdemes zárni.

a) A nagy számban átírt és másolatban fennmaradt oklevelek vizsgálati lehetőségei erősen korlátozottak, hiszen az átírás és a másolás fokozza a hiba-

15 Voltaképpen csak Buda jelentőségének áttekintésére került sor ez ideig. Vö. *Kubinyi András*: Buda, Magyarország középkori fővárosa. In: *Uő*: Tanulmányok Budapest középkori történetéről. I. Szerk. Kenyeres István–Kis Péter–Sasfi Csaba. Bp. 2009. 238–239. (A tanulmány eredeti megjelenési éve: 2001.) – A külhoni irodalomból jobbára a magyar értelemben vett kora középkori uralkodók itineráriumában szokás ezt az eljárást alkalmazni. Pl. *Oliver Hermann*: Lothar III und sein Wirkungsbereich. Räumliche Bezüge königlichen Handelns im hochmittelalterlichen Reich (1125–1137). Bochum, 2000. (Europa in der Geschichte 5.) 99–101. Itt a szerző a Húsvét–Pünkösöd–Karácsony ünnep-pontokra keresett meglehetősen biztos tartózkodási adatokat és ezek segítségével próbálta a sokszor többhetes hiátusokat (természetesen logikai úton) kitölteni. Különleges módon még a települések közti kilométer-adatok és a legvalószínűbb útvonalon vezetve a feltételezhetően érintett helységek nevei is szerepelnek a munkában.

16 1474 tavaszán Mátyás előző esztendei felvidéki utazásának végétével áprilisban érkezett vissza Budára. Az összeállított itineráriumban azonban többnapos „adatszünet” előzi meg az ápr. 10-i biztos (saját kezűleg aláírt oklevéllel igazolható) keltezt. Minthogy azonban ebben az évben Húsvét vasárnapja éppen 10-ére esett, jó eséllyel gondolhatunk arra, hogy a király nem épp e napon érkezett a városba, hanem – hogy az ünnepet már székhelyén tölthesse – néhány nappal korábban.

lehetőségeket, ami a sokszor csak egy-egy oklevélből ismert keltezési helyek figyelembevételkor bizony érdemi kockázatot jelent.¹⁷

b) Legalább ekkora bizonytalanságot jelentenek a sokszor megtévesztésig hasonló, de mégis különböző királyi pecsétek nehézkes azonosításából fakadó problémák. Mindezt tetézi, hogy a magyar középkori forráskutatás alapvető eljárása, azaz a fényképről történő kutatás a pecsétek pontos elemzését egyáltalán nem könnyíti meg.¹⁸ Különösképpen igaz ez a magyar és a cseh titkospecsétekre (melyeket csupán egyetlen elemükben látható eltérés alapján lehet megkülönböztetni), vagy a két utolsó, úgynevezett negyedik és ötödik gyűrűspecsétre, ahol a címerpajzs alakjában látható csekély eltérés jelenti a különbséget.

c) Szinte alig kiszámítható és elkerülhető adatrontással járhatnak a véletlen és/vagy szándékos kancelláriai dátumtévesztések, és persze a néha tetten érhető hamisítások. Míg előbbi számos alkalommal nem is ellenőrizhető, utóbbira akad példa kellő számban. 1489-ből például ránk maradt egy minden tekintetben hiteles királyi oklevél, melyen azonban jól láthatóan sokkalta később, alighanem a 17. századból származó papírfelzetes pecsétet találhatunk.¹⁹ Az iratra kerültének oka jelenleg nem ismert, de talán arról lehet szó, hogy a korábban lekopott királyi pecsét helyére nyomtak újat az oklevélre hosszú évtizedekkel később, példának okáért azért, mert egy városi jogokkal kapcsolatos perben használták fel bizonyíték gyanánt.

d) Apró, de sokszor annál bosszantóbb nehézséget jelenthet az újév kezdetének megállapítása. A Mátyás-korban könnyen találhatunk példát a karácsonyi évkezdetre éppen úgy, mint a január 1-jei kezdésre. A jelenség nem túl gyakori, de figyelmen kívül mégsem hagyható, éppen úgy, mint az uralkodási évek (úgynevezett epochális számítás szerinti) számítása körüli nehézségek.²⁰

e) Végezetül rendkívül fontos a felvázolt útvonalak térképi, terepi ellenőrzése. Nagy folyókon való gyakori átkelések, az átlagosnál (50–60 kilométer) nagyobb napi távolságok, utánpótlási lehetőségek vagy évszaki sajátosságok figyelembevétele, mind-mind apró kiegészítői és persze „kritikusai” az elkészült adattárnak, különösképpen ha egy olyan sokat hadakozó királyról van szó, mint Mátyás.

---

17 Példának okáért 1480 augusztusából egyetlen napról egy *söröli* keltezést ismerünk, újkori átírásból, amely név alatt természetesen nem létezett település a középkorban. Csupán az itinerárium megléte és további logikai érvek szólnak amellest, hogy ezt a torz helységnév-alakot a Zala megyei Söjtörrel azonosítsuk.

18 Itt kell elmondani, hogy 2010 márciusától a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának teljes anyaga digitális fényképek formájában hozzáférhető az interneten, ami a korábbiakhoz képest nagyságrendű előrelépést jelent a kutatás számára (http://mol.arcanum.hu/dldf_full/opt/a100321.htm?v=pdf&a=start – letöltés: 2010. márc. 29.).

19 Štátný archiv v Bytči Pobočka Liptovský Mikuláš. Németlipcse város levéltára, N° 43. (Fényképek: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény 271–830.)

20 Legfrissebben a témáról: *Gyula Mayer*: Philologisches zu den Briefen von König Matthias Corvinus. In: *Pietas non sola Romana. Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata*. Ed. Anita Czeglédy–László Horváth–Edit Krähling–Krisztina Laczkó–Dávid Ádám Ligeti–Gyula Mayer. Bp. 2010. 602–609.

III.

Végezetül egyetlen dolgot szeretnék még kiemelni. Legyen szó bármennyire is száraz adathalomnak tetsző itineráriumról vagy bármiféle ehhez hasonlatos tartalmú-szerkezetű kézikönyvről, egy fontos kérdést tisztázni érdemes. Az uralkodói itinerárium – legalábbis Magyarországon és a magyar forrásanyag alapján – alapvetően politikatörténeti és hatalmi-igazgatási kutatási segédlet. Az első aligha kell hosszabban magyarázni: ilyenfajta adatgyűjtések sok új kérdést vetnek fel az eseménytörténetet illetően. Békék, tárgyalások, kisebb-nagyobb utazások és, ami a legfontosabb, hadjáratok pontos idejét és lefolyását dokumentálhatjuk vele, olykor pedig ez az egyetlen bizonyítéka egy-egy királyi hadakozásnak.

Ugyanakkor van a kérdésnek egy másik vetülete is, amely nem mindig kap ekkora hangsúlyt. Amikor ugyanis határozott véleményt mondunk arról, hogy miként is alakult a kancellária és a király személyének, azaz középkori viszonyok között tulajdonképpen a hatalom legfőbb eredőjének kapcsolata, óhatatlanul is magáról az államról mondunk véleményt. Minekutána a kancellária nem volt több mint egy sajátos akaratközvetítő – mások megfogalmazása szerint: oklevélleíró – szerv, így híven tükrözi a király szándékát az ország igazgatását és a hatalom gyakorlását illetően. Tehát elérkezünk az elmúlt években a nemzetközi és a hazai kutatásban egyaránt többször felbukkanó kérdéshez: Mátyás Magyarországa vajon a középkor hagyományos értelemben vett és teljes értékű része volt, vagy bizonyos elemeiben már megelőlegezte az újkort?²¹

Nos, ha az itineráriumból akarunk közeledni a válaszhoz – márpedig itt és most nem tehetünk mást –, sajátos kettősséget, egyfajta átmeneti állapotot kell leírunk, még akkor is, ha e sajátos terminus aligha értelmezhető egykönnyen. Hiszen bármelyik kor lehet átmeneti, csak megfelelő szempontból kell közelítenünk hozzá. Így van ez esetünkben is. Amit például a bírói pecsétről és a mögötte működő, a személynök vezette kancelláriai csoportról megállapíthatunk, azt sejteti, hogy bizony egyfajta hivatalszerűség, állandóság csiráit nem lehet eltagadnunk a mátyási államtól. Ez a momentum minden kétséget kizáróan az újkori, hivatalnoki szervezetet kiépítő államok sajátja, a modernebb hatalomgyakorlás összetéveszthetetlen jele.

Ezzel szemben, ha a számos pecsétcserét vesszük górcső alá – különösképpen a számos kérdést felvető, hódításoktól vagy lázadásoktól érintett időkben megmutatkozó úgynevezett kisebb pecsétekre gondolunk –, akkor viszont a király személyes befolyásának, döntéseinek lehetünk tanúi. Ha ehhez még hozzákapcsoljuk a királyi személyi politika főbb elemeit (felidézve például Szapolyai Imre évtizedes tisztség nélkülsége dacára megragadható hallatlan befolyását jónéhány politikai kérdésre), akkor azt kell mondanunk, hogy a korai újkorban nehezen elképzelhető vagy legalábbis ilyen gyorsan és jó hatásfokkal nehezen ki-

21 A kérdéshez elég csupán *Jörg K. Hoensch* 5. lábjegyzetben idézett munkájának vagy a hazai irodalomból *Tringli István* késő középkori összefoglalójának (*Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541.* Bp. 2003. [Tudomány – Egyetem]) címeire utalni.

vitelezhető hatalmi koncentrációval van dolgunk. A jelenségnek sajátos bájt kölcsönöz, hogy nem a késő középkori magyar állam sajátosságait érhetjük ebben tetten, hiszen az éppen a királyi hatalom és birtokhálózat időről-időre kimutatható „pulzálását”, ám hosszú távon inkább igazolható gyengülését hozta magával. Sokkal inkább az aktuális király politikai ügyességét érdemes a háttérben keresnünk. Mégpedig ez Mátyás személyében és persze időről időre változó hatásfokkal tetten is érhető. Mindez egyenes következménye lehetett a király ismert, ám talán kellő figyelemre mégsem méltatott személyiségének. Mátyás olyasfajta uralkodó lehetett, aki csak akkor volt nyugodt, ha a fontosabb ügyeket személyesen intézte el. Ha erre bizonyítékokat szeretnénk találni, nem sokáig kell kutakodnunk.

Alighanem erre mehet vissza épp az itinerárium által oly fényesen bizonyított jelenség: az uralkodó hallatlan számú kisebb-nagyobb hadjáratot indított szomszédai ellen, s amíg egészsége engedte, azokat szinte mindig személyesen vezette.²² Ugyancsak ehhez a kérdéshez kapcsolható az 1480-as esztendő egyik hadi eseménye. Ezen év tavaszán magyar hadak betörést hajtottak végre a stájer határon található Radkersburg és Fürstenfeld városok környékére. Az akciót Mátyás egyik legfontosabb katonai parancsnoka – később a meghódított osztrák területek katonai parancsnoka, majd az ország nádora – Szapolyai István vezette. Mégpedig láthatólag sikerrel. Ennek ellenére azonban élénk levelezésben állt az ekkor Budán tartózkodó Mátyással, akivel nemcsak általános hadi feladatokról váltottak leveleket, hanem egészen apró részkérdéseket illetően is. A leveleket feldolgozó Kubinyi András ebből – joggal – arra következtetett, hogy a király még a távolból is szorosan kezében tartotta hadai mozgásának irányítását.²³

Nos, ha van valami, a politikatörténeten túlmutató értelme az itineráriumok készítésének, akkor talán az efféle kérdések fölbukkanása épp ezek közé tartozik. Látható, a magyarországi uralkodói itineráriumok összeállításához felhasználható források nagyságrendje elvileg sok ezres, ám mennyiségi mutatói ellenére mégiscsak korlátozottnak tekinthető. A fennmaradó kútfők azonban, több kiegészítő (például elbeszélő) forrás és metodikai megfontolás segítségével mégiscsak alkalmasak lehetnek egy adattár megalkotására, így a késő középkori magyar állam hatalmi berendezkedésének többretegű megismeréséről mégsem kell lemondanunk, amihez az uralkodói itineráriumok nem lebecsülhető mértékben járulhatnak hozzá. Feltéve persze, hogy hitelesek és megbízhatóak. De ez már a jelen kor történészének felelőssége és gondja (s talán néha öröme is), amit nem háríthat a régmúlt korok forrásaira.

22 Vö. *Horváth Richárd*: A hadakozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András. Bp. 2008. 51–52.

23 *Kubinyi András*: Adalék a katonák fegyveléséhez Mátyás hadseregében és a királyi kapitány hatásköre. In: *Uő*: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete. Bp. 2007. 108–109.

RICHÁRD HORVÁTH

MISSING SUPPLEMENTARY BOOKS IN THE RESEARCH
OF THE MEDIEVAL HUNGARIAN HISTORY – QUOTING MATTHIAS
HUNYADI'S ROYAL ITINERARY AS AN EXAMPLE

The aim of the paper is to call readers' attention to a royal itinerary (i.e. the chronology of locations), a historians' handbook to be published in the near future with relevance to the age of King Matthias of Hungary (1458–1490). The paper highlights some methodological difficulties encountered during data collection and processing and thus seeks to help readers in interpreting data on the one hand, and offers assistance for further research.

After examining Western European trends and their Hungarian analogies the author focuses on the number of authentic documents available i.e. how many charters issued by King Matthias have, in fact, survived. To our current knowledge this figure is around 15,000 but the majority will not be available for research after undergoing a methodological survey. Why is that so? The possible answers are given in the paper in detail.

a, Many of the documents bearing a royal judge's seal (*sigillum iudiciale*) and his secret seal (*sigillum secretum*) were prepared in the absence of the King, and thus they cannot feature in the itinerary.

b, On the contrary, the so-called supplementary seals appeared when King Matthias had an important journey or in times of large campaigns and therefore they indicate a significant royal presence and are a symbol of the King's personal will. The itinerary considers these sources to be of great importance.

c, The most esteemed documents, however, are the ones signed by the King's own hand (*manu propria*) and sealed with his ring seal (*sigillum anulare*). The number of the latter is relatively low (nearly a 100) but since they appear at regular intervals on the time scale, they can be used as the backbone of the itinerary.

d, Considerable difficulties were created by the haphazard errors of the chancery or the various attempts of forgery – a typical problem researchers need to face when studying mediaeval documents. An illustrative example for the first problem is the frequent alterations of dates: in the Middle Ages a year may have started any time between 25 December and 1 January. Likewise, forgeries can be spotted if seals bear dates decades or centuries later, or if they contain dissimilar letters or other contextual oddities.

e, Finally, the edited itinerary must be checked against the maps. This technique allows a deeper insight into geographical features typical of the time but it is also useful for the compiler of the itinerary to check his or her work. This means that, for instance, the maps show larger distances than the average 50–60 kilometres possible for the king to travel in a day, the historian needs to cross-check his or her data and must conduct further research in the field.